

Галина Білик

ОЛЬГА НІКОЛЕНКО: “ГОГОЛЬ – ОДНЕ З НАШИХ ВЕЛИЧЕЗНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ НАДБАНЬ”

О. М. Ніколенко – доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України. Із 1996 року очолює кафедру зарубіжної літератури Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, протягом 2006–2008 років обіймала посаду профектора з навчально-методичної роботи. Авторка понад 300 наукових публікацій, 15 монографій, підручників і посібників. Під її керівництвом захищено 14 кандидатських дисертацій, діє наукова школа.

Чимало зусиль Ольга Миколаївна доклала до гідного пошанування 200-літнього ювілею М. В. Гоголя. За фільм “Дорогами Гоголя”, знятий ОДТРК “Атава” (Полтава, 2009), разом із авторським колективом стала лауреатом обласної премії імені Панаса Мирного (2009), державної премії імені Івана Франка (2009).

Наша розмова стосувалася проблеми порозуміння вже вічного письменника і сучасних його читачів.

– Ольго Миколаївно, Ви – знаний в Україні та за кордоном науковець, глибокий фахівець із зарубіжної літератури, учений, який сформував свою школу, людина, авторитетна і в наукових колах, і в суспільно-громадському житті, наставник молоді. Як Ви вважаєте, чи гідно Україна та світ пошанували 200-літній ювілей М. В. Гоголя?

Ольга Ніколенко: Спасибі за високу оцінку моєї діяльності, але я вважаю себе лише вічним учнем у цьому світі. Усе життя ми наближаємося до істини, та що більше підходимо до неї, то більше виявляється її глибина... Так і Гоголь... Що більше ми вшановуємо його, то більше розуміємо: всіх цих заходів замало для митця. Утім, зроблено багато. В Україні (Полтаві, Ніжині) пройшли великі міжнародні конференції на честь письменника. У них взяли участь наші відомі вчені-гоголезнавці – П. Михед, О. Киченко, В. Звиняцковський, М. Наєнко та інші, приїхали науковці з Росії, Польщі, Італії, Німеччини. У Москві тра-

диційно відбулися чергові (ІХ) Гоголівські читання, які об'єднали тринадцять країн. У штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі ювілей Гоголя відсвяткували виставками, презентаціями книг і фільмів... Мені приємно, що Гоголь вийшов за кордони окремих держав, і здійснилася його мрія – стати “громадянином високого небесного громадянства”. Він належить світові, і світ нарешті це усвідомив.

– Не хочемо переводити нашу розмову в політичну площину, але люди розмислюють: помпезність Росії, з якою та відзначила ювілей Великого Полтавця – із заснуванням іменної медалі, зйомками фільму, перевиданням книг і т. ін., а поряд – українська помірність із ложкою “демократичного двогтю”, звичкою “поговорили і забули”, остаточно розставили крапки над “і” – український чи російський письменник Микола Гоголь... Яка Ваша тут думка?

Ольга Ніколенко: Я була на святкуванні 200-річчя митця в Україні й у Росії, тому

можу зіставити ставлення до нашого Гоголя і вдома, і за кордоном. На мою думку, ми, українці, ще недостатньо цінуємо свої національні пріоритети, а Гоголь – одне з наших величезних національних надбань. Ми довго говорили, як треба відзначати ювілей, складали плани заходів, але реальна робота розпочалася лише незадовго до самої дати. Тому й реконструкцію музеїв (в с. Гоголеве і Великих Сорочинцах) робили поспіхом. Тому й не видали достатньої кількості книг Гоголя і про Гоголя. Тому й не вистачило грошей на художні та науково-популярні фільми, на широку пропаганду Гоголя серед населення. А тим часом Росія робила своє... У Москві відкрили перший російський музей Гоголя в будинку графа О. П. Толстого на Нікітському бульварі, де жив письменник останні чотири роки і де він помер. Слід віддати належне російським колегам-науковцям: вони створили прекрасний музей у комплексі з бібліотекою – справжній науково-просвітницький центр, куди будуть приходити й гоголезнавці, і молодь. Очолює “Дім Гоголя” великий майстер своєї справи – кандидат педагогічних наук Віра Павлівна Вікулова. Вона, до речі, є автором чудової книги про меморіальну діяльність бібліотеки. Спільно з невеличким колективом музейних працівників і художників вона

*Учасники ІХ Гоголівських читань у Москві
під час відвідин монастиря
в Оптиній пустині. 2009 р.*

створила напрочуд цікавий музей, де розміщено не тільки експозиції з меморіальних речей, але й сучасні інформаційні системи. Тут на відвідувача працює все: і речі, і музика, і освітлення, і плазмові екрани, і художні колажі тощо. Такого гатунку музеїв в Україні поки що немає. До речі, я була в Петербурзі, у Всеросійському музеї О. Пушкіна на Мойці, 12 (директор – доктор культурології Сергій Некрасов). Там так само музей виконує функ-

цію наукового й просвітницького центру. А наші музеї повільно вмирають... Отже, вважаю, що нам потрібна зовсім інша концепція музейної справи в Україні. Потрібно підняти престиж музеїв, і не тільки Гоголя, а всіх. І для цього в музеї повинні прийти ентузіасти й науковці. Крім того, потрібна національна програма розвитку музеїв з відповідним фінансуванням. Україна потребує й нової концепції книговидання, інакше ми й надалі будемо видавати Гоголя мізерними тиражами, а наукові книги про нього – власним коштом. Коли я була в Росії, не могла обминути книжкові магазини, там очі розбігаються від нових видань. Вітрини магазинів були прикрашені афішами на честь Гоголя, а кожні півгодини лунали оголошення, де можна придбати книги Гоголя і про нього. А на полицях – десятки різних видань для будь-якого віку й запитів! Україна ж, хоч і видала кілька серйозних книжок (в тому числі переклади Гоголя українською мовою), не може похвалитися “десятками”... Мені хочеться, щоб ми захищали нашого Гоголя не на словах, а своєю справою, глибоким вивченням, щоб він став складовою масовою свідомості. Тільки тоді припиняться суперечки щодо того, чий же письменник Гоголь – російський чи український. Він, безперечно, наш, український – і за походженням, і за складом художнього мислення. Однак він пішов у широкий світ, щоб потім стати російським і світовим генієм. І те, що Росія і світ визнали Гоголя, не може стати приводом для докорів митцю, нібито він зрадив батьківщину, навпаки – феномен Гоголя засвідчив злет української художньої культури та її вихід на світові обрії, що розпочалося ще за часів бароко.

– Хто для Вас Микола Гоголь?

Ольга Ніколенко: Однозначно відповідати на це питання не можу. Для мене Гоголь – передусім втілення мистецької совісті й жертвності. Він дуже відповідально ставився до слова, розуміючи, що словом навіюється в душі те, чого не внесеш у неї ніякими приписами й законами. Митець повністю віддавав себе таланту, а талант – світові. Він усе життя йшов до Бога і вказував цей шлях іншим. Тому слідом за Гоголем і я пройшла його шляхами, котрі привели мене до Свято-Троїцької Лаври, до монастиря в Оптиній пустині, до храмів у Києві, Полтаві, Москві, де він палко молився і за своїх рідних, і за все людство... Гоголь був дуже побожною людиною, він ніс

Бога в своєму серці, і саме це надало особливого змісту і його творчості.

– Як би Ви оцінили рівень наукового та суспільного розуміння Миколи Гоголя на сьогодні в Україні?

Ольга Ніколенко: У науковому плані гоголезнавство в Україні та Росії зробило значні кроки. Це завдяки працям Ю. Манна, В. Воропаєва, Ю. Барабаша, а також наших українських учених, які названі вище. Сьогодні дуже цікаво

М. Наєнко та О. Ніколенко під час ІХ Гоголівських читань у Полтаві. 2009 р.

розробляються релігійний, поетикальний, міфопоетичний вектори гоголезнавства. Але що стосується суспільного розуміння, то тут Гоголю й досі не щастить. Широка публіка мало читає Гоголя. У цьому, на мою думку, винні і обмежена шкільна освіта, і засоби масової інформації. Усі начебто знають назви творів Гоголя – “Вечори на хуторі біля Диканьки”, “Мертві душі”, “Тараса Бульбу” та ін., але глибинний зміст їх героїв, ідеї лишаються для масового читача далекими.

– Які питання необхідно розробляти передусім? І як до цього долучена Ваша кафедра, Ви зокрема?

Ольга Ніколенко: Гадаю, що в Україні нам потрібно передусім розробляти питання про українські складники творчості Гоголя, про його зв’язки з художньою свідомістю ХІХ і ХХ століть, чим ми і займаємося. Зусиллями кафедри зарубіжної літератури за сприяння ректора М. І. Степаненка в університеті створено музейну кімнату “Гоголь і Україна”. Ми урочисто відкрили її 10 березня 2009 року в межах програми Міжнародної наукової конференції “Микола Гоголь: витоки творчості”. Для цієї кімнати збирали матеріали по всьому світу. До нас постійно ідуть школярі, шанувальники творчості Гоголя. На кафедрі виконуються дипломні й дисертаційні дослідження про Гоголя. Цього року в Полтаві вийшла книга “Столичний текст Гоголя і Булгакова” (автори – О. Ніколенко, Т. Шарбенко). Це тільки перший крок до створення великого дослідження “Гоголь у художній свідомості ХХ століття”, яке заплановане в межах кафедральної теми “Традиції та новаторство в літературі”.

– Ви прагнете розкривати все нові і нові таємниці Гоголя...

Ольга Ніколенко: Гоголь завжди буде залишатися таємницею, й завжди буде багато таємниць довкола його життя і творчості. Наприклад, досі тривають суперечки про дату народження письменника. За словами матері Гоголя і його власними твердженнями, він народився 19 березня 1809 року (за старим стилем), однак запис у метричній книзі зроблений 20 березня. У зв’язку з цим виникає питання, коли ж святкувати день народження митця? У результаті тривалих дискусій з’ясовано, що 19 березня за старим стилем відповідає якраз 1 квітня за новим стилем.

Ще одна таємниця Гоголя – чи спалив він другий том “Мертвих душ”? Свідком спалення (перед смертю Гоголя) був лише хлопчик, котрий визнав, що бачив, як письменник спалює ... якісь папери. А що то були за папери, скільки їх було – дитина знати не могла. Як довели науковці, частину своїх рукописів Гоголь загубив, мандруючи світом, тому цілком можливо, що десь знайдуться окремі фрагменти другого тому “Мертвих душ”. Розмови про це час від часу виникають.

А де ж похований Гоголь? І чому його поховали спочатку на кладовищі у Свято-Даниловому монастирі, а потім перенесли на кладовище Новодівичого монастиря? У заповіті Гоголя було висловлено волю похова-

ти його в монастирі, місці, де щодня звучать літургії. Після відспівування митця в церкві Святої мучениці Тетяни труну з його тілом професори та студенти Московського університету пронесли через всю Москву на цвинтар Свято-Данилового монастиря. За радянських часів кладовище було зруйноване, в монастирі розташовувалася колонія для малолітніх злочинців. І 31 травня 1931 року Сталін видав наказ перенести могили Гоголя, Язикова і Хомякова на кладовище в Новодівичому монастирі. Але сама процедура перенесення теж має таємничі моменти. Усі учасники тих подій дають різні свідчення. Московою ходили чутки, що хтось украв навіть череп Гоголя. Дехто каже, що могила Гоголя пішла під землю, так буває... Отже, щоб з'ясувати остаточно, де ж могила Гоголя, потрібно здійснити спеціальні пошукові роботи, але поки що це тільки плани.

Однак найбільшою таємницею залишається творчість Гоголя: досі точаться запеклі дискусії щодо різних аспектів його літературної спадщини. І тут головне для нас – не втратити нашого, українського, Гоголя.

– Вітаю Вас із прекрасним сценарним дебютом у кінематографі. Ваш фільм “Дороги Гоголя” розійшовся Україною, його переглянули тисячі студентів і школярів, він справляє неабияке враження. Розкажіть більше про задум створення фільму, сам процес роботи над ним, про людей, причетних до цього безперечно успішного проекту.

Ольга Ніколенко: Фільм “Дороги Гоголя” давав насагу невеличкому творчому колективу протягом двох років. Ідея його створення виникла задовго до ювілею, тим більше, що я мала досвід роботи на 1-му й 2-му національних каналах України. Заступник генерального директора Полтавської обласної державної телерадіокомпанії “Атава” Наталія Іванченко та головний режисер телерадіокомпанії Дмитро Старіков підтримали сценарій. Генеральний директор Полтавської телерадіокомпанії Микола Ляпаненко схвалив ідею і розпочав боротьбу за фільм. А боротьба була запеклою... Адже потрібно було чимало грошей для його створення. Ми звернулися до депутатів Полтавської обласної ради, які підтримали пропозицію і виділили 250 тисяч гривень на створення фільму. Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації виступило розпорядником коштів. Але коштів виявилось замало...

Фактично, їх вистачило лише на відрядження. Знімальна група не отримала належної оплати за свою роботу (для порівняння: російські фільми Н. Бондарчук і В. Бортко мають мільйонні бюджети). Утім, незважаючи ні на що, перший український повнометражний

Д. Старіков, Н. Іванченко, О. Ніколенко під час роботи над фільмом “Дорогами Гоголя”. С.-Петербург. 2008 р.

документальний фільм про Гоголя все ж таки був створений. Головну роль у ньому зіграв актор Полтавського академічного обласного музично-драматичного театру Богдан Чернявський. Презентації фільму відбулися в Полтаві (під час роботи Міжнародної конференції “Микола Гоголь: витоки творчості”), в Алушті (на Міжнародному форумі філологів), у Москві (на Міжнародній конференції “ІХ Гоголівські читання”), у Києві (в Будинку кіно Співки кінематографістів України).

Б. Чернявський у ролі М. В. Гоголя

Фільм дивилися і науковці, і школярі, і студенти. Звісно, ми хвилювалися за результат, але сьогодні вже зрозуміло: фільм сподобався. Генеральний продюсер М. Ляпаненко,

На зйомках у музеї М. В. Гоголя. Село Гоголеве Полтавської області. 2008 р.

режисери Н. Іванченко (водночас редактор, виконавчий продюсер) і Д. Старіков (водночас оператор-постановник), актор Б. Чернявський, композитор О. Чухрай, відеоінженери О. Шарбенко і А. Шаповалов, звукорежисер П. Сливка – усі працювали самовіддано. Тому фільм бере за душу кожного, хто його дивиться. Ми знімали в місцях, де жив і творив Гоголь – у Василівці, Ніжині, Полтаві, Москві, Санкт-Петербурзі, Італії, Австрії. Ми ходили вулицями, де він страждав. Заходили в церкви, де він молився (а багато з них збереглися й до сьогодні!). І це близьке спілкування з генієм змінило кожного з нас. Долучившись до Гоголя, ми відкрили щось нове в собі й у світі, зрозуміли, як багато довкола суєти... А жити треба головним...

У той час, коли ми працювали над “Дорогами Гоголя”, в Росії знімали свої фільми журналіст А. Парфьонов (документальний фільм “Птиця Гоголь”), режисер Н. Бондарчук (художній фільм “Гоголь: ближайший”), режисер В. Бортко (художній фільм “Тарас Бульба”). Ще триває робота І. Золотуського над 10-серійним фільмом про життя і творчість митця. Нам важко конкурувати з такими корифеями російського кінематографу, але все ж прагнули донести до українського глядача “нашого” (українського) Гоголя, показати витоки його творчості. Сподіваюся, нам це вдалося. Приємно зазначити, що фільмом зацікавилася Українська бібліотека в Парижі, і незабаром відбудеться його презентація в Українському літературному клубі у Франції, а ще міністерство освіти і науки України розглядає питання про надання “Дорогам Го-

голя” грифу навчального відеопосібника для загальноосвітніх шкіл. Для всього творчого колективу це великий успіх і найкраща винагорода.

– Оскільки зайшлося про кіно, то чи не поділитесь враженнями від перегляду новітньої версії “Тараса Бульби”, знятої Володимиром Бортком? Адже точиться стільки суперечок і про його українофобство, і про вульгаризацію історії та й самого Гоголя...

Ольга Ніколенко: Фільм “Тарас Бульба” я дивилася в Москві на широкому форматі. В. Бортко – прекрасний, талановитий режисер. Ми знаємо його за фільмом “Майстер і Маргарита” та іншими роботами. “Тарас Бульба”, безперечно, ще один успіх режисера, до того ж у картині грають відомі актори: Богдан Ступка, Ада Роговцева, Михайло Боярський та інші. Отже, з художнього боку фільм бездоганний. Але як науковець я бачу відхилення від авторської версії “Тараса Бульби”. Цей фільм не є екранізацією твору Гоголя, скоріше, він створений за мотивами його повісті. При цьому режисер акцентував саме ті мотиви, які відповідають політиці Росії, і це не дивно, адже саме уряд Росії виділив кошти на створення такого масштабного

Б. Чернявський та О. Ніколенко з представниками полтавського земляцтва в С.-Петербурзі М. Воликом (крайній зліва) та Г. Вершиніним (справа). 2008 р.

полотна. Мені, українці, сумно з того, що у фільмі про Запорозьку Січ не звучать українські пісні, що польською темою фільм і завершується, що українські актори плідно попрацювали не задля України... У фільмі на українську тему фактично немає України! І це парадоксально!.. Утім, можна скільки завгодно обурюватися цим фактом, але поставимо собі питання: чому ми, українці, не

зняли такого фільму? Чому не зняли інші художні картини? Чому не відстояли свого Гоголя? Ці питання ми повинні поставити самі собі й дати на них чесні відповіді.

– Як Ви думаєте, Микола Гоголь може якось допомогти нам, сьогоденним українцям, стати іншими, безумовно – кращими, адже така ознака якраз і є міфілом національної вагомості митця?

Ольга Ніколенко: Останніми словами Гоголя були такі: “Как поступить, чтобы признательно, благодатно и вечно помнить

в сердце своём полученный урок? И страшная история событий евангельских...”. І ще: перед смертю він кричав: “Лестницу, лестницу мне!” Безумовно, мова йде про шлях до Бога, про урок від Бога, який отримав Гоголь протягом життя і який хотів донести до людства. Але хто знає, скільки ще пройде років, скільки ще ми відсвяткуємо ювілеїв, допоки зрозуміємо цей високий смисл гоголівських прагнень?..

– Щиро дякую за цю приємну і відверту розмову. Успіхів Вам у праці, сил і натхнення на творчість.

Галина Білик

НАТАЛІЯ БІЛАН: “МАЄМО ВСІ ПЕРСПЕКТИВИ СТАТИ ПОМІТНИМ ТУРИСТИЧНИМ ЦЕНТРОМ УКРАЇНИ”

Наталія Володимирівна Білан за освітою філолог, закінчила Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка (1986). Працювала вчителем української мови й літератури, перебувала на державній службі, викладала на кафедрі україністики та гуманітарної підготовки Полтавського Національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. У жовтні 2008 року, якраз у розпал підготовки до 300-річчя Полтавської битви, призначена директором Державного історико-культурного заповідника “Поле Полтавської битви”. Гендітна жінка не побоялась очолити цю справжню “нову баталію”: її мудрість, привітність, працелюбність, талант організатора і, особливо, відчуття відповідальності за доручену справу значною мірою посприяли тому, що заповідник став центром великої міжнародної толоки, гідно привітав гостей, дав їм багато інтелектуальної та душевної наснаги.

Ми зустрілися з Наталією Володимирівною на початку справи спекотного для працівників музею літа, і розмова зайшла про наболіле...

– Цей рік для музею особливий – відзначається 300-ліття Полтавської битви. Чи готові Ви приймати гостей, адже, безумовно, потік відвідувачів і з України, і з-за кордону зростає?

Наталія Білан: Так, все, що зроблено останнім часом (а зроблено немало), підпорядковано одній меті – задовольнити потреби туристів, найповніше розповісти і показати їм все про Полтавську баталію. Ще протягом 2005–2006 років капітально відремонтували

приміщення музею історії Полтавської битви за рахунок коштів із державного та місцевого бюджетів. Значний обсяг робіт виконано цього року на території заповідника: відреставровано Братську могилу російських воїнів, відновлено в натуральну величину один із Редутів російської армії, розчищено й упорядковано територію самого Поля, зведено Ротонду вшанування пам’яті загиблих воїнів, закладено Алею вшанування пам’яті загиблих, облаштовано музейне містечко, вирішено питання його належного освітлення. До